

TIL BILIMI HÁM ÁDEBIYATTANÍW

Til bilimi

QARAQALPAQ HÁM INGLIS TILLERINDEGI ATLIQTÍŇ KÓPLIK SAN KÓRSETKISHLERININ SEMANTIKALIQ ÓZGESHELİKLERI

H.U.Bekbergenov – tayanish doktorant

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Tayanch soʻzlar: koʻplik affiksalar, maʼnolar, atoqli otlar, modda otlari, mavhum otlar, abstrakt otlar.

Ключевые слова: аффиксы множественного числа, значения, имена собственные, имена вещественные, абстрактные существительные.

Key words: plural affixes, meanings, proper nouns, material nouns, abstract nouns.

Qaraqalpaq hám inglis tillerindegi atlıqlardıń kóplik san qosımtaları daralıq atlıqlarǵa jalǵanganda ózleriniń tiykarǵı mánisi bolǵan belgisiz hám jámlewshi kóplik mánilerin bildiredi. Qalǵan barlıq mání boyawları daralıq atlıqlardan basqa atlıqlarǵa tán bolıp esaplanadı. Bul qaraqalpaq hám inglis tillerindegi kóplik san kórsetkishleriniń uqsas tárepleriniń biri bolıp tabıladı. D.Nasırov óziniń miynetinde keltirip ótkenindey –lar kóplik affiksiniń qaraqalpaq tilindegi tiykarǵı mánisi onıń esaplawǵa bolatuǵın predmetlerdiń kóplik sanın jasawı boladı. Usı funkciyada –lar belgisiz kóplikti bildiredi [3:24].

Mıs: *Qulpirǵan jemisli baǵlarda shaqaların mayıstırıp, túrli reńlerge dónip turǵan qırmızı almalar, uwılǵan almurtlar, shıyrın qáreliler, solqım-solqım júzimler kózdiń jawın aladı* (A.Qarlıbaev).

Ing: *Bought things. Houses, vehicles, animals, paintings* (H.Diaz).

Demek belgisiz kóplik mánisi atlıqlarda san kategoriyasınıń birlik mánisine qarsı qoyılatuǵın oppoziciyalıq mánisi bolıp qalǵan mánileriniń barlıǵı –lar affiksiniń kategoriyalıq emes yaki periferiyalıq mánileri bolıp esaplanadı. Tómenдеgi bólimlerde –lar affiksiniń qaraqalpaq hám inglis tillerindegi menshikli, zatlıq hám abstrakt atlıqlar menen qollanılıwındaǵı mánilik ózgesheliklerin kórip shıǵamız.

1) Kóplik jalǵawlarınıń menshikli atlıqlar menen qollanılıwındaǵı ózgeshelikler.

a) familiya atlarına jalǵanıp pütün bir shańaraq mánisin ańlatadı. Tiykarınan kópke belgili adamlardıń familiyalarına jalǵanadı: *Sen- ataqlı Kamalovlar diyarı, Bári bir qosıqqa qalay sıyaadı* (A. Ajiniyazov). *The Forsytes were resentful of something, not individually, but as a family...* (J.Galsworsı).

b) Qaraqalpaq tilinde –lar/-ler affiksi menshikli atlıqlarǵa jalǵanganda, sol zatlardıń óziniń kópliǵın bildirmeydi, al sol adam hám janındaǵılar mánisin beredi. Bunda sóylewshi sol topardaǵı adamlar arasınan ózine eń tanıs bolǵan adam atına kóplik jalǵawın jalǵaydı: *Bilmedim, ol da Temirbekler menen ketkenbe, qalay*. (T.Qayıpbergenov). Bul misaldaǵı Temirbekler degen sóz Temirbektiń janında basqa da adamlardıń barın bildiredi. Sóylewshi ushın usı kontekstte basqalarına qaraǵanda eń jaqını yaki eń tanımalısı Temirbek. Házirgi zaman til biliminde bul qubılıs alımlar tárepiнен associativ kóplik termini astında izertlenbekte (Moravcsik 1994; Daniel 2000). Associativ sózi «baylanısı bar, birgeliktegi» sıyaqlı mánilerge iye bolıp, kóplik jalǵawındaǵı menshikli atlıq belgili bir topardı, kollektivti, semyanı, óz ara jaqın baylanısı bar adamlardı yamasa uqsas qásiyetke iye adamlardıń belgili bir toparın bildiredi [3:25]. Associativ kóplik tiykarınan túrkiy tillerine tán. Inglis tilinde associativ kópliktiń qollanılıw órisi sheklengen bolıp tek ǵana familiya atlarına kóplik jalǵawı jalǵanıwı arqalı shańaraq mánisinde qollanıladı. Al túrkiy tillerde sonıń ishinde qaraqalpaq tilinde associativ kóplik mánisi adamlardıń atları menen de familiyaları menen de sonday-aq tuwısqanlıq qatnastı bildiriwshi ǵalabalıq atlıqlar, ruw, qawım, millet hám jámiyetlik toparlardı bildiriwshi atlar arqalı da bildiriliwı múmkin: *Biykesh aw, kúyewler kelip tur, tósek salıp qoy* [3:25].

v) Qaraqalpaq tilindegi –lar jalǵawı belgili adamlardıń yamasa ádebiy qaharmanlardıń atlarına familiyalarına jalǵanıp kúshli obrazlılıqtı payda etedi, sol adamǵa tán bolǵan qásiyetlerge iye barlıq adamlardı jámlep kórsetedi: *Alpamıs lar uran etip urısta; Berdaq seni qural etip saplaǵan* (I.Yusupov). *Minvodxozdıń jaqsı kóretuǵın ertegindegeidey, dúnyanıń barlıq Farxadları jıynalıp alıp, Shiyrini ushın jan qurban desip, Belomor-Baltik yamasa mına qaptalıımızdan aǵıp turǵan Qızketkendi qazbaǵan*. (O. Abdraxmanov).

g) –lar affiksi geografiyalıq atamalarǵa (qalalardıń, rayonlardıń, awıllardıń t.b. atlarına) jalǵanıp bir sapǵa iye, hámmege birdey belgili sol geografiyalıq atamalarǵa bir gruppǵa biriktirip kórsetedi: *Tashkentlerge barıp oqısam ba degen kópten oyımda bar* [6:41].

Inglis tilinde menshikli atlıqlar ózleriniń tiykarǵı xızmetinde kelse hám birlik hám kóplik formalarda qollanıladı. Biraq usı tiykarǵı menshiklik mánisinde olar birlik hám kóplik oppoziciyasına iye bolmaydı: *England~Englands; the West Indies~a West Indy*. Taw, ataw dizbekleri hám atawlardan quralǵan mámleket atları mánilik jaqtan kóplik uǵımlardı bildirgeni ushın olar inglis tilinde kóplik sanda qollanıladı: *the Bahamas; the Philippines; the Andes*, etc. Adam atları, mámleket atları hám taǵı basqa. bir predmetti bildiretuǵın menshikli atlıqlardıń barlıǵı kóplik formasına iye bolmaydı hám anıq emes artiklin qabıl etpeydi. *Shakespeare; Smith; London*. Biraq ayırım jaǵdaylarda menshikli atlıqlar birlik-kóplik formalarına iye bolıp bir referentlikten kóp referentlik mánige ótip, ǵalabalıq atlıqqa aylanadı. Eger birneshe adamlardıń atları birdey bolıp kelse, onda sol menshikli atlıq kóplik jalǵawın aladı: *three Marys; two Germanys; two Koreas*.

d) Qandayda bir adam, orın yamasa zattıń qásiyetlerin tanımalı adam, orın yamasa nárselerdiń qásiyetlerine salıstırıw hám teńewde (uqsasǵan, sıyaqlı mánilerinde) menshikli atlıqlar birlik-kóplik formalarına iye boladı: *Geologlar – dala robinzonları* (I.Yusupov). Ing: *a Shakespeare~Shakespeares* (Shekspir sıyaqlı avtor/avtorlar); *Londons* (Londonga uqsas qalalar). *Newsweek asked 10 of the most esteemed biologists where they think the revolution is taking us, Which among them will turn out to be the Einsteins of the 21st century. You decide* (<https://www.newsweek.com/einsteins-21st-century>).

e) Inglis tilinde ataqlı jazıwshı-shayırlardıń, súwretshilerdiń hám basqa da dóretiwsilerdiń miynetleri sol dóretpelerdiń avtorlarınıń atı arqalı beriledi hám ǵalabalıq atlıqlar sıyaqlı birlik hám kóplik formalarına iye boladı: *There was a rack of books and among them he saw a Hemingway* [1:251]. *We sat opposite one another like two geat art connoisseurs at Agnewis haggling, say, over a trio of Rembrandts* (Dj. Darrel). Qaraqalpaq tili bunday qollanılıw ózgesheligine iye emes. Biraq Berdaq babamızdıń *Maqtımqulını oqıǵanda, Aytar edim hár zamanda hám Nawayıdan sawat ashtım, Fizuliden dúrler shashtım* degen qosıq qatarlarında Maqtımqulı, Nawayı hám Fizuliy isimleri arqalı olardıń shıǵarmaları názerde tutıladı.

2) Kóplik san affiksleriniń zatlıq atlıqlar menen qollanılǵandaǵı mánileri.

Qaraqalpaq tilindegi –lar affiksi birimlep sanawğa bolmaytuǵın zatları (suw, hawa, may, h.b) bildiretuǵın atlıq sózlerge jalǵanganda sol zatların túrlerin, sortların, taypaların bildiredi: *Sol vinolardıń islew texnologiyaların bilmeyseń be (M. Nizanov)*. Inglis tilinde zatlıq atlıqlar túr/sort mánisinde birlik hám kóplik formalarında qollanıladi. Birlik formada daralıq atlıqlar sıyaqlı anıq emes artıql menen isletiledi: *You can't get a wine like our Heidsieck under twenty shillin' a bottle anywhere in London.... (Dj. Galswors)*. A: What **cheeses** have you got today? B: Well, we have Cheddar, Gorgonzola, and Danish Blue [7:248].

Hár qanday nárseniń túri hám sortı onıń sapa qásiyetlerinen kelip shıǵadı. Sonlıqtan da zatlıq atlıqlar túrleri kelbetlikler arqalı ayqınlasadı: *Multicultural musics offer a wealth of rich musical works for students to explore [8:117]. Sebebi hár túrli yadrolıq jarıp kóriwlerde, sınaqlarda, sonday-aq záhárli gazlar menen uwlaniwda eresek adamlar kóbirek nabıt boldı (S. Ismaylov)*.

Zatlıq atlıqlardıń hár qıylı túrleri názerde tutılǵanda olar óz ózinen san mánisin beriwshi morfologiyalıq kórsetkishlerdi hám anıq emes artıqlı erkin qabıl etedi. Biraq zatlıq atlıqlar túr/sort mánisinde sanlıqlar menen dizbeklesip kele almaydı. Sebebi, onday jaǵdayda sol nárselerdiń túrleri emes, al porciyaları uǵımın ańlatadı. Peyne óziniń miynetinde Britaniya Milliy Korpusında *four musics* sıyaqlı zatlıq atlıqlardıń túr mánisinde sanlıq penen kelgen misallardıńı tabılmaǵanlıǵı haqqında jazadı [8:117].

Inglis tilinde de qaraqalpaq tilinde de *water (suw), sand (qum), snow (qar), salt (duz)* sıyaqlı zatlıq atlıqlar kóplik sanda qollanılǵanda, sol nárselerdiń oǵada úlken keńislikte kóp muǵdarda toplanǵan massasın ańlatadı: *the waters of the Atlantic, the snows of Kilimanjaro, the sands of the Sahara, the blue skies of Italy, the frosts of the Arctic, Ámiwdárya suwları, kollektor-drenaj suwları, jer astı suwları, Taǵjaptıń ılay suwları, espe qumlar, sawir samallar, duzlar, qarlar*.

Mıs: A great ship asks deep waters (inglis naqıl-maqalı). At sleepy intervals the surf flung its foam across the sands to the grass...(J.London). Átirap espe qumlar menen qaplangan (M.Nizanov). Eń keyingi misalda Aral ultanındaǵı duzlar massası názerde tutılmaqta. Joqarıdaǵı misallar birlik formada (*the water of the Atlantic, the snow of Kilimanjaro*) qollanılǵanda olar ózleriniń birlenshi zatlıq mánilerinde kelip, keń geografıyalıq maydanlarda jayılıp jatqan massa uǵımların payda etpeydi. *Mıs: Bizler úyge qum/qumlar túsirttik (awızkei sóylew tilinen)*.

Kóplik affiksi predmettegi intensivlikti, predmettiń háreketindegi dawamlılıqtı, qaytalanıwshılıqtı da bildiredi: *Jazǵı issılarda paxtada júrsen (I. Yusupov)*. Inglis tilindegi **suns** sózi quyashlı kúńler, **rains** – jawın-shashın máwsimi mánislerine saykes kelip hárekettegi dawamlılıq mánisi ańlatıladi: *His hair was grey, his face, his eyes; he looked as though the tropical suns had washed the colour out of him....(Moem)*.

Qaraqalpaq tilinde geyde *suw, may, hawa* sıyaqlı zatlıq mánidegi atlıqlarǵa kóplik affiksi jalǵanıp túr, sort mánisinde emes al kórkemlikti arttırıp kórsetiw ushın da paydalanıladi [6:42].

Topıraǵı totıya, suwları sherbet (I.Yusupov).

Qasımdaǵı qırq qızdı, Pallar menen toydırdı (Qq.f.).

Zatlıq atlıqlarǵa –lar affiksi jalǵanıp kóplik uǵım ótkirlesedi, konkretlesedi. Eger zatlıq mánidegi predmetlerdiń konteynerleri (ıdısları) kóplikte qollanılsa onda sol zatlıq predmetlerdiń ózleride óz ózinen kóplikke aylanadı: *Eki kishkene tarelka ústine qoyılǵan chashkalarıda kofelerden iyrenlegen puwlar joqarı kóterilip, soń jayılıp kózge kórinbey ketip atır (M. Nizanov)*. Bul kontekstte chashkalar bir neshe dara chashkalar bolǵanlıǵı ushın da kofe ishimpligi daralıq predmetler uǵımında (porciyalar sıyaqlı) qollanılp tur.

Konceptiyalardıń ózgeriwi nátiyjesinde zatlıq atlıqlar daralıq atlıqlarǵa, al daralıq atlıqlar bolsa zatlıq atlıqlarǵa aylanadı. Zatlıq atlıqlar daralıq atlıqlarǵa aylanǵanda olar endi daralıq atlıqlardıń morfologiyalıq belgilerin ózlerine menshiklestiriw múmkinshiligine iye boladı. Zatlıq atlıqlardıń dara atlıqlarǵa aylanıwı muǵdar hám sapa kategoriyaları arqalı anıqlanadı. Máselen inglis tilindegi *water, coffee, tea, beer* sıyaqlı sózler xızmet kórsetiw orınlarında sol nárselerdiń konteynerlerdegi porciyası mánisinde qollanılgan waqıtta jay atlıqlar sıyaqlı birlik/kóplik paradigmasında qollanıladı: *Can I have a coffee, please (a cup of coffee). Two coffees, please (two cups of coffee)*.

Qaraqalpaq tilinde de shay, kofe, kola hám t.b. ishimplikler inglis tilindegi sıyaqlı sanalatuǵın atlıqlarǵa aylanıp sanlıqlar menen kele aladı. Inglis tilinen tek bir ayırmashılıǵı sanlıqtan keyin kelgen atlıqlar kóplik jalǵawların qabıl etpewi bolıp esaplanadı: *Bizlerge eki kofe. (eki chashka kofe)*.

3) Kóplik jalǵawlarınń abstrakt atlıqlardaǵı mánileri
Abstrakt atlıqlar qaraqalpaq hám inglis tilleriniń ekewinde de atlıq sóz shaqabınıń semantikalıq toparlarınń biri bolıp esaplanadı. Abstrakt atlıqlardıń kópshiligi óziniń tuwra leksikalıq mánisinde kóplik sanda qollanılmaydı hám sanaq sanlıqlar menen dizbeklespeydi [4:112].

Qaraqalpaq tilindegi *ar, ashlıq, baxıt, doslıq, kek, maqtanish, quwanish, sabır, shıdamlılıq, tınıshlıq, toqshılıq* sıyaqlı abstrakt mánidegi sózlerdi *arlar, baxıtlar, doslıqlar, tınıshlıqlar* sıyaqlı kóplik túrinde qollanıwın derlik ushıratpaymız. Biraq bunıń menen barlıq abstrakt mánidegi sózler kóplik formada jumsalmaydı degen qatań pikirge kelip bolmaydı. Öytkeni, qaraqalpaq tilinde ayırım abstrakt atlıqlar kóplik formada ózleriniń tiykarǵı mánilerinen basqa máni boyawların beriwde, obrazlılıq hám kórkemlikti kúsheytiwde, sonday-aq abstrakt túsiniqlerdi konkretlestiriwde qollanıladı: *Sen meniń ómirimniń móldir jaynawı, Sen dep sırlas boldım gózzallıqlarǵa (Sh.Paxratdinova). Kewiller xosh, álle qanday quwanishqa bólenip turǵandayman (J. Aymurzaev)*.

Kóplik affiksi predmettegi intensivlikti, predmettiń háreketindegi dawamlılıqtı, qaytalanıwshılıqtı da bildiredi. Máselen, *shadıqlar, azaplar, awırıwlar, qıynshılıqlar, táshwishler* sıyaqlı kópliktegi abstrakt atlıqlar is háreketiń dawamlı júz berip atırǵanlıǵın bildiredi: *Sonshelli qıynshılıqlar menen tosqunlıqlar ayra almaǵan eki jastı tosınnan hám biymezgil kelgen ólim ajratqan edi (T. Qayıpbergenov)*.

Inglis tilinde abstrakt atlıqlar ulıwmalıq mánilerinde qollanılganda kóplik formalarına iye bolmaydı. Ulıwmalıq máni dep qandayda bir abstrakt túsiniktiń jeke shaxslarǵa emes al hámme adamlarǵa qarata qollanıwına aytıladı. Bul qubılıs til biliminde ulıwmalıq referenciya dep júritiledi. Inglis tilinde abstrakt hám zatlıq atlıqlar ulıwmalıq mánilerinde qollanılganda artıqlar qollanılmaydı. Ulıwmalıq abstrakt belgilerdiń anıq instanciyaları yamasa konkret situaciyalarda júzege shıǵıwı abstrakt uǵımlardıń konkretlesiwine alıp keledi. Bul qubılıs ulıwmalıqtan jekelikke ajralıp shıǵıw procesi dep ataladı. Sonı da esletip ótiw kerek abstrakt atlıqlar anıq emes artıql hám kóplikte ulıwmalıq jaǵdaylar ushın emes al jeke halatlar ushın qollanıladı. Bul jaǵdaylar til biliminde ayırıqsha referenciya dep júritiledi:

Anxiety is one of the hardest conditions to treat (ulıwmalıq referenciya).

I feel a very intense anxiety (jeke referenciya).

Abstrakt atlıqlar ulıwmalıq mánisinen sheginip jekelik mániske ótse, yaǵnıy qanday da shaxstıń jeke ómirine baylanıslı konkret waqıya–hádiyse sıpatında qaralsa, onda bunday abstrakt atlıqlar jay birlik hám kóplik paradigmasına iye boladı hám sanalatuǵın atlıq túrine aylanadı. Bunday qubılıstı individuallasıw qubılısı dep atawımız múmkin [2:111].

We would lay bare our **feelings** and **fears** and I was quite sure start planning our separate **futures** (Dj. Grisham). It might be that their **lives** were hard and that not all of their **hopes** had been fulfilled....(Dj. Oruel). Bul misallardaǵı an anxiety, feelings, fears, futures, lives, hopes hám a friendship abstrakt sózleriniń barlıǵı jeke adamlar ómirlerine baylanıslı abstrakt túsiniklerdiń ayırıqsha instanciyaları bolǵanlıǵı ushın birlik hám kóplik formalarında qollanılıp tur. Abstrakt atlıqlar anıqlawshılar menen kelse yamasa sintaktikalıq qurılmalar arqalı anıqlastırılса sanalatugın atlıqlarǵa aylanadı.

Kelbetlik penen: *Is it because this land of ours is so poor that it can not afford a decent life to those who dwell upon it* (Dj. Oruel).

And even **the miserable lives** we lead are not allowed to reach their natural span. (Dj. Oruel).

Predloglı konstrukciya: Also, the history of sculpture includes some account of the abortive plans for sculpture, just as the history of architecture is incomplete as a history of ideas without a **knowledge of rejected proposals** [2].

Бағи́нқılı ǵап: *The friendships forged on the Continent served Mrs. Brevoort well.* (H. Diaz)

Qaraqalpaq hám inglis tillerindegi atlıqtıń –lar/-ler hám –s/-es kóplik san kórsetkishleriniń semantikalıq ózgesheliklerine tómendegi salıstırma juwmaq jasasaq boladı. Kóplik san kórsetkishleri mánileri atlıqlardıń birlik formasına da tiyisli bolıp tek asociativ, intensivlik, abstrakt hám massalıq zatlar mánileri ǵana birlik formadaǵı mánilerine saykes kelmeydi.

Ádebiyatlar

1. Гордон Е.М., Крылова И.П. Грамматика современного английского языка. Учебник для ин-тов фак. иностр. яз. -М.: «Высшая школа», 1974. –С. 336.
2. Карамеева М.И. Нестандартное числовое поведение имен существительных в английском языке. Дисс. канд. филол. - Горно-Алтайск: 2006.
3. Насыров Д.С. Қарақалпақ тилинде көплік категориясы. –Нөкіс: 1961.
4. Хәзирги қарақалпақ әдебий тилинің грамматикасы. Сөз жасалыуы хәм морфология. –Нөкіс: «Билим», 1994. 451-б.
5. Dáwletov A., Dáwletov M., Qudaybergenov M. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tili. morfemika. Morfonologiya. Sóz jasalıw. Morfologiya. –Nókis: «Bilim», 2010. 251-b.
6. Orazimbetov A.Q. Házirgi qaraqalpaq tilinde san mánisiniń anlatılıwı. –Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2010.
7. Quirk Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, and Jan Svartvik. 1985. A Comprehensive Grammar of the English Language. London and New York: Longman.
8. Thomas, Payne E. 2011. Understanding English Grammar: A Linguistic introduction. Cambridge University Press.

РЕЗЮМЕ. Мақоллада қарақалпақ ва инглиз тиларындағы отларның көптік шаклларының семантик хусусийатлары көріп чигиледи. Ушбу мавзуга оид материаллар асосида атоқли, модда ва мавхум отларның көптік шаклдағы турли ма’нolari тahlil қилindi.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются семантические особенности существительных во множественном числе в каракалпакском и английском языках. На основе материалов по данной тематике проанализированы различные значения собственных, вещественных и отвлеченных существительных во множественном числе.

SUMMARY. This article deals with the semantic peculiarities of plural forms of nouns in the English and Karakalpak languages. Different meanings of proper, material and abstract nouns in plural forms have been analysed based on the related materials on this subject.

ТЕРМИНЛЕРДИ ТИЛЛИК АСПЕКТТЕ ИЗЕРТЛЕУ МӘСЕЛЕСИ

А.У.Карибаева – филология илимлериниң кандидаты, доцент

Шерхан Муртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан

Таянч сўзлар: термин, термин ясаилиши, калама, ярим калама, ўзлаштириш, атама ясаилиш усуллари, атама-сўз бирликлари.

Ключевые слова: термин, терминообразование, калька, полукалька, заимствования, способы терминообразования, термины-словосочетания.

Key words: term, term formation, tracing paper, half tracing paper, borrowings, methods of term formation, term-word combinations.

Терминлерди тиллик аспектке изертлеу, хәзирги қазақ тил билиминде системаластыруу, терминлерди кәлиплестириудің нәтийжели усыллары менен методларынан пайдаланыу арқалы, олардың жасалыу жолларын анықлау менен тилдеги терминлердің кәлиплесиуі менен раўажланыуын изертлеу мәселеси – хәзирги күнде елимиздеги хәм тилдеги ең актуаль мәселелердің бири. Сонлықтан, термин жасауда тилимизде кететуғын кемшиликлер менен кәтеликлерге жол қоймау керек.

Қазақ тил билиминиң алдында: термин менен аударма мәселесиниң изертлениуі, терминнің когнитивлик характерин анықлау мәселеси тур. Ол мәмлекетлик тилди раўажландыруу илажлары менен тутасып атыр.

Хәзирги күнде қазақ тилинің мәмлекетлик дәреже алыуы менен байланыслы мәмлекетлик тилдің жәмийетлик орны менен хызметин жетилистириу максети күн сайын артып бармақта. Бул максетти жүзеге асыруу ушын, мәмлекетлик тилди жақсы билиу хәм қазақ тилин мәмлекетти басқаруу тилине айландыруу мәселеси хәзирги күннің актуаль мәселелериниң бири.

Усы максеттен келип шығып, қазақ тилиндеги терминлердің норматив базасын ислеу хәм оны раўажландыруу, терминлердің кәлиплесиуі менен бирге мәмлекетлик тилге көшируу, барлық мәмлекетлик шөлкемлерде хәм басқаруу орындарында, мәмлекетлик тилде ис жүргизиудеги

негизги тил ретинде қолланыу ўазыйпалары белгиленди. Мысалы, орыс тилиндеги *неустойчивый, непостоянный* сөзлерин қазақ тилине «әлпейім» деп аударған. Бирақ бул сөз дурыс емес. Өйткени, «неустойчивые пения» - «тұрақсыз баха» мәнисин берсе, қазақ тилиндеги «әлпейім» сөзин дурыс қолланбаған.

Терминлерди қазақ тилине аударыудағы хызмет ететуғын усыллардың бири - аналитикалық усыл, ол сөз дизбеклери арқалы аударылады. Қазақ тилиндеги терминлердің басым бөлеги сөз дизбеги арқалы жасалған терминлер. Бул терминлер тилде ғәрезсизлик жылларында пайда болып, бүгинги күнде олардың көпшилиги терминологияның төринен кең орын алған.

Мәселен, телеочерк, телестудия, телевизор, телевидение, телебаслаушы Евровидение, интервьюение, т.б. Мысалы, 1961-жылы дәслепки телеочерклер менен туңғыш фильм-концерттер «Алмата бәхәри» атлы бағдарламада берилди. 1967-жылы 1-ноябрьде қазақ телевизорының комментаторы орайлық телевидениенің «Ўатанымыздың бир сааты» атлы топلامының дәслепки хабарында Алмата түбиндеги атом реакторының иске қосылғаны хаққында репортаж бенен Евровидение хәм Интервидение системасында эфирге шықты.

Усы мысалларда келтирилген терминлердің көпшилиги орыс тилинен аударма арқалы пайда болған. Қазақ тилинде «телевизор комментаторы», «орайлық телевидение», «атом реакторы», «эфирге